

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

НЕСВІРСЬКА ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

УДК 377.36:33:004

**ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Калініна Лариса Вадимівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри методики викладання
іноземних мов та прикладної лінгвістики.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Жуковський Василь Миколайович,
Національний університет
„Острозька академія”,
декан гуманітарного факультету;

кандидат педагогічних наук
Канова Людмила Петрівна,
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова
Національного авіаційного університету,
доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 17 квітня 2012 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 16 березня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Становлення нової освітньої парадигми на теренах української освіти зумовлено не тільки глибокими соціально-економічними перетвореннями, а й інтенсивним розвитком сучасних теоретико-методологічних підходів до процесу професійної підготовки майбутнього фахівця, застосуванням інноваційних навчальних технологій, упровадженням якісно нових, дієвих дидактичних моделей, спрямованих на формування загальнокультурної компетентності молодого спеціаліста.

Пріоритетним напрямом державної політики щодо розвитку вищої освіти є компетентнісний підхід, що знайшло своє відображення у "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті" та документах Болонського процесу. При цьому іноземна мова виступає потужним розвивальним ресурсом формування загальнокультурної компетентності студентів, зокрема майбутніх учителів іноземної мови.

Окрім того, культурологічна парадигма освіти орієнтована на особистість людини, розвиток її почуттів, емоцій, інтересів та здібностей. Зміна освітніх пріоритетів щодо культури, професіоналізму майбутнього педагога визначається провідною метою професійної підготовки.

Зазначене актуалізує загальнокультурну підготовку майбутнього вчителя, що зумовлено сучасними процесами гуманізації і гуманітаризації, які відбуваються в освітньому просторі.

Українськими вченими дослідження компетентнісного підходу та феномену компетентності як своєрідного центру зусиль викладачів у ході підготовки майбутніх фахівців ведуться у різних напрямках, що відображено у роботах С.С. Вітвицької, О.А. Дубасенюк, О.І. Локшиної, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, О.Я. Савченко та ін.

Актуальні проблеми полікультурної й культурологічної освіти, полікультурного виховання досліджуються в роботах Л.А. Гончаренко, А.В. Сущенко, Л.В. Узунової, О.Л. Шевнюк та ін.; процесам діалогу культур у освітній галузі присвячено праці Г.О. Балла, В.С. Біблера, В.О. Калініна та ін.

Культуру як предмет культурологічної освіти та відповідної підготовки студентів вищих навчальних закладів розглядають Л.А. Долгова, Т.В. Іванова, М.С. Каган та ін.

Однак, існує низка суперечностей у формуванні загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, а саме між: сучасними вимогами суспільства до майбутніх фахівців та рівнем їх готовності до професійної діяльності; індивідуально-творчою природою педагогічної діяльності та масово-репродуктивним характером підготовки майбутніх фахівців; усвідомленням майбутніми педагогами значущості загальнокультурної компетентності і недостатнім рівнем її сформованості.

Зазначене потребує використання розвивальних можливостей іноземної мови, оскільки розвиток у студентів здатності до культурного освоєння світу набуде ефективності за умови культурологічної спрямованості цієї дисципліни, що сприятиме формуванню у майбутніх учителів загальнокультурної компетентності.

Недостатня теоретична й практична розробленість проблемного поля, що є актуальним у сучасній педагогічній теорії і практиці, наявність зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **"Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції" (№ 0110U002110). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 23.02. 2007 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 3 від 20.03. 2007 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, практичній розробці та експериментальній перевірці моделі формування загальнокультурної компетентності та методики її формування у майбутнього вчителя іноземної мови.

Згідно з метою визначено основні **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в науковій теорії та педагогічній практиці та уточнити сутність базових понять дослідження.
2. Дослідити розвивальний потенціал іноземної мови в процесі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.
3. Визначити структуру і зміст загальнокультурної компетентності та обґрунтувати педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови у вищому навчальному закладі.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність упровадження моделі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі їх професійної підготовки.
5. Розробити методичні рекомендації щодо формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Об'єктом дослідження є процес формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Предмет дослідження – модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі їх професійної підготовки набуде ефективності за умови: впровадження в навчально-виховний процес відповідних педагогічних умов та моделі формування загальнокультурної компетентності на основі системно-функціональної єдності всіх її компонентів; урахування специфіки та ресурсних можливостей іноземної мови; створення відповідного супроводу навчально-виховного процесу за допомогою систематичного діагностування процесу актуалізації загальнокультурної компетентності студентів.

Методологічною основою дослідження є: загальнофілософські положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість педагогічних явищ та процесів навколишнього світу, єдність теорії та практики навчання, теоретичної та практичної пізнавальної діяльності; основні дидактичні принципи; теорія інтегрованого навчання, концепція діяльнісного підходу до підготовки фахівців; психолого-педагогічні теорії розвитку й саморозвитку професійних якостей особистості в процесі навчальної діяльності; теорії індивідуального та особистісно орієнтованого підходів до підготовки майбутніх фахівців у навчальних закладах системи вищої освіти.

Теоретичну основу дослідження становлять: загальнофілософські та загальнопедагогічні концепції (В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, О.І. Пометун та ін.); ідеї формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів (В.І. Бондар, Б.С. Гершунський, Н.Ф. Талізїна та ін.); наукові положення теорії діяльності та культури, теорії особистості та діяльності (І.Д. Бех, А.М. Бойко, І.О. Зимня, О.М. Леонтєв та ін.); наукові положення аксіологічного, компетентнісного підходів до підготовки сучасного фахівця (Г.О. Балл, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, А.В. Хуторський та ін.), теорія професійної освіти (Г.П. Васянович, О.А. Дубасенюк, Н.Г. Ничкало та ін.), положення теорії і методики соціокультурної освіти (І.О. Воробйова, Н.Б. Ішханян, Є.І. Пассов, В.В. Сафонова, В.М. Топалова та ін.). В основу дослідження покладено провідні положення ряду державних документів, зокрема Закону України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття"), тощо.

Для розв'язання визначених завдань були використані наступні **методи дослідження**: *теоретичні* (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення) для вивчення наукової літератури з теми дослідження, встановлення сутності та взаємозв'язку базових понять і структури формування компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки; *емпіричні – діагностичні* (анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ювання, опитування

студентів, викладачів та експертів), *обсерваційні* (педагогічне спостереження, самоспостереження, самооцінка), *експериментальні* (констатувальний і формувальний етапи експерименту) для визначення критеріїв та рівнів сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки та перевірки ефективності авторської моделі; *математичні методи* статистичної обробки експериментальних даних (φ^* – критерій кутового перетворення Фішера, хі-квадрат критерій) для аналізу одержаних даних, встановлення кількісних показників щодо досліджуваних явищ і процесів, перевірки гіпотези дослідження та достовірності висновків.

Організація та основні етапи дослідження. Дослідження проводилося протягом 2006-2010 років у три етапи.

На першому етапі (2006-2007 рр.) – *теоретико-аналітичному* – проаналізовано філософську, психолого-педагогічну, методичну літературу з визначеної проблеми, обґрунтовано актуальність, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, уточнено базові поняття, розроблено програму дослідно-експериментальної роботи.

На другому етапі (2007-2008 рр.) – *діагностико-пошуковому* – проведено констатувальний етап експерименту та відповідно до його результатів конкретизовано гіпотезу дослідження, виокремлено й систематизовано критерії, показники рівнів сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів; теоретично обґрунтовано модель, удосконалено зміст, форми, методи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів; визначено педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки.

На третьому етапі (2009-2010 рр.) – *формуально-узагальнюючому* – експериментально перевірено ефективність розробленої моделі; систематизовано одержані дані, узагальнено результати дослідження; сформульовано загальні висновки, визначено перспективи подальших наукових пошуків.

Експериментальна база дослідження: Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Дослідженням було охоплено 285 студентів (146 студентів контрольної та 139 студентів експериментальної групи), 111 педагогів загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів Житомирської та Вінницької областей.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *уперше* розроблено та науково обґрунтовано модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, уточнено сутність та взаємозв'язок базових понять; визначено педагогічні умови, критерії та показники рівнів сформованості

загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців; *удосконалено* зміст, форми та методи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки; *подальшого розвитку набула* методика формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у визначеному напрямі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці науково-методичного забезпечення, методичних рекомендацій та спецкурсу "Формування у майбутніх учителів загальнокультурної компетентності засобами навчання мови і культури", які можуть бути впровадженими у навчальний процес вищих навчальних та загальноосвітніх закладів та у системі неперервної педагогічної освіти з метою вдосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів та навчальної діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Упровадження результатів дослідження здійснено в навчально-виховний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 45-а від 19.01. 2011 р.), Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського (довідка № 10/04 від 08.02. 2011 р.), Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Гринченка (довідка № 45 від 23.02. 2011 р.), Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 04/550 від 18.05. 2011 р.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечено науковою обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, аналізом стану досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці, застосуванням комплексу методів, адекватних меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження, експериментальною перевіркою гіпотези, поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних результатів, позитивними наслідками їх упровадження у практику роботи ВНЗ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: "Підготовка полікультурної багатомовної особистості в умовах інтеграції України у світовий освітній простір" (Чернігів, 2007); "Наука. Образование. Технологии – 2008" (Барановичі, Республіка Білорусь, 2008); II Міжнародній науково-практичній конференції "Пріоритетні напрями підготовки вчителя іноземної мови у контексті вимог Болонського процесу" (Ніжин, 2009); VII Міжнародній науково-методичній конференції "Духовно-моральне виховання і професіоналізація особистості: виклики XXI ст." (Вінниця, 2010); *всеукраїнських*: "Сучасні педагогічні технології та методика навчання іноземних мов у початковій школі" (Київ, 2008); науково-методологічному семінарі Академії міжнародного співробітництва з креативної

педагогіки (Вінниця, 2010 р.); *міжвузівському семінарі* "Професійний розвиток учителя в умовах інформаційного суспільства", (Житомир, 2008); *семінарі методичного об'єднання викладачів німецької та англійської мов ВНЗ I-II рівня акредитації м. Житомира та Житомирської області* "Використання інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні іноземних мов" (Коростишів, 2008); *літній школі* для вчителів "Незалежне тестування: тестування під час навчання", (Житомир, 2009); *семінарі* "Розвиток соціокультурної компетенції" (у рамках спецкурсу "Early Professional Development Course "Innovative Techniques in the FL Class", Житомир, 2010).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено в 11 одноосібних публікаціях, серед яких 1 методичні рекомендації, 6 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 4 – у науково-методичних журналах, збірниках наукових праць, матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації: Структура дисертаційної роботи визначається метою та завданнями дослідження, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (356 найменувань, з них 24 – іноземними мовами), додатків. Робота містить 14 додатків, 26 таблиць, 9 рисунків. Загальний обсяг дисертації складає – 236 сторінок, з яких 173 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність вибору теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження; розкрито методологічну та теоретичну основу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів; наведено дані про їх вірогідність, апробацію і впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **"Теоретичні аспекти формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови"** – обґрунтовано теоретичні підходи до формування загальнокультурної компетентності вчителя, виявлено розвивальний потенціал іноземної мови в формуванні загальнокультурної компетентності майбутніх учителів, здійснено аналіз базових понять дослідження "компетенція", "компетентність", "культура", "ключові компетентності", "загальнокультурна компетентність".

На основі аналізу наукової літератури з досліджуваної теми окреслено роль світових глобалізаційних освітніх процесів; з'ясовано, що основною характеристикою розвитку національної системи освіти є рух до навчання світового рівня та культурний контекст освітніх процесів. Визначено основні проблеми традиційної системи навчання у ВНЗ.

У результаті вивчення інтегративних процесів в освіті, що пов'язані з формуванням

загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови визначено про необхідність урахування сучасних наукових підходів до процесу їх професійної підготовки. Виокремлено основні наукові підходи щодо формування загальнокультурної компетентності, кожен з яких дозволяє поглибити методологічні засади дослідження: інтегративно-культурологічний, діалоговий, компетентнісний, аксіологічний, особистісно орієнтований, плюрилінгвальний, мультикультурний, соціокультурний.

Виокремлено основні принципи, реалізація яких забезпечує формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови: культуровідповідності, функціонального використання загальнокультурної компетентності, цілісності (зв'язку навчальної теорії з практикою), інтеркультурної комунікації, гуманістичної спрямованості педагогічного процесу, індивідуалізації.

У контексті розглянутого загальнопрофесійного стандарту вищої професійної освіти окреслено загальнотеоретичні засади успішного формування у майбутніх учителів іноземної мови загальнокультурної компетентності, серед яких виділено чотири групи загальнотеоретичних умов: нормативні, загально-педагогічні, професійно-педагогічні, загально-соціальні.

Отже, виявлено, що проаналізовані підходи, принципи та умови забезпечують успішність формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Доведено, що професійна компетентність педагога найбільш повно реалізується у контексті культури, яка постає важливим елементом усіх сучасних освітніх перетворень.

Досліджено розвивальний потенціал іноземної мови щодо формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів. Зазначено, що іноземна мова як навчальний предмет є джерелом полікультурного розвитку особистості – культурно-історичного суб'єкта, що відчуває відповідальність за свій народ, державу, майбутнє своєї країни та людської цивілізації. Виявлено, що іноземна мова сприяє підвищенню рівня загальної культури особистості, яка усвідомлює цінність світу і необхідність міжкультурного співробітництва народів. Це передбачає визнання культурних і мовних прав людини, виявлення готовності та здатності до співробітництва, гармонізацію відношень людини, природи і суспільства, виконання ролі суб'єкта діалогу культур.

З'ясовано, що процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах передбачає упровадження інноваційних навчальних технологій, якісно нових, дієвих дидактичних моделей, спрямованих на формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя. Виявлено, що орієнтація професійної освіти на загальнокультурні детермінанти, покликані формувати у педагога цілісну картину світу,

духовність, загальну та професійну культуру особистості, сприяє реформуванню освітньої галузі в напрямі пріоритетного розвитку якостей особистості, здатної до самовдосконалення та адаптації в сучасних умовах.

Визначено, що іноземна мова виявляє певні ресурсні можливості та професійно-орієнтовані спрямованості, які можуть бути використані в процесі формування загальнокультурної компетентності сучасного вчителя: комунікативно-рольова, інтерактивна, соціалізаційна (спілкування, соціальна перцепція, емпатія, рольовий потенціал студентів); мовна (іноземна мова постає засобом розвитку мислення та спілкування майбутніх учителів); гностична, пізнавальна (загальнокультурні, загальнотехнічні елементи, що реалізуються у навчальній діяльності); особистісно орієнтована (формування особистісних рис у професійній підготовці); регулятивно-вольова (оволодіння студентами регулятивними механізмами психіки під час вивчення іноземної мови); творча (розвиток творчих якостей студентів у процесі впровадження інноваційних технологій); діяльнісна; мотиваційна (прагнення до досягнення успіху в навчальній діяльності, коли іноземна мова одночасно є і метою, і засобом навчання). Доведено, що зазначені ресурсні можливості іноземної мови дають змогу формувати певні аспекти загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови.

На основі аналізу базових понять дослідження та проведеного контент-аналізу поняття загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови основними компонентами загальнокультурної компетентності визначено: професійно значущу інтегративну якість особистості; сукупність знань, умінь, навичок, світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій; досвід діяльності в межах відповідної культури; здатність взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства.

Загальнокультурну компетентність визначено як професійно значущу інтегративну якість особистості, її здатність взаємодіяти з представниками інших культур в умовах полікультурного суспільства, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій та досвіді, що виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування та дозволяє ефективно здійснювати педагогічну діяльність.

У другому розділі – **"Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в практиці вищих навчальних закладів"** – визначено структуру і зміст загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови; обґрунтовано педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови; проаналізовано стан формування загальнокультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови.

У ході дослідження визначено основні функції загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови (мотиваційну, комунікативну, культуротворчу, результативну).

Диференційовано головні структурні компоненти загальнокультурної компетентності, які актуалізуються в процесі професійної підготовки (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-контекстуальний, діяльнісно-процесуальний і рефлексивно-аналітичний).

На основі аналізу наукових підходів та принципів, проведеного контент-аналізу, обґрунтування основних функцій загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови визначено структуру загальнокультурної компетентності вчителя, складовими якої є її функції та структурні компоненти.

У процесі дослідження виділено педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, а саме: створення ефективного освітнього середовища шляхом упровадження інноваційних методів навчальної діяльності; забезпечення міжпредметних зв'язків циклів психолого-педагогічних, загальноосвітніх і професійно орієнтованих дисциплін; системне використання педагогічного моніторингу в процесі формування загальнокультурної компетентності, що забезпечує взаємодію викладача й студентів.

На основі узагальнення результатів дослідження визначено спонукальні чинники, що забезпечують формування майбутніми вчителями відповідної компетентності потенційних учнів. Зроблено висновок про актуальність розвитку загальнокультурної компетентності в учнів/студентів, що відповідає новій полікультурній ситуації у світі та Україні.

Визначено критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-ціннісний), показники (ставлення майбутніх учителів до майбутньої педагогічної діяльності як до цінності, потреба майбутнього вчителя у формуванні власної загальнокультурної компетентності, прагнення до особистісного самовдосконалення; наявність знань про світову культуру, сутність та способи формування та вдосконалення загальнокультурної компетентності, здатність до систематизації та узагальнення загальнокультурних знань та вмінь, практичне володіння даними знаннями; комунікативні, проєктувальні, пізнавальні, адаптивні, мотиваційні загальнокультурні вміння; почуття задоволення від реалізації загальнокультурної компетентності, самоаналіз та самооцінка її рівня, позитивне оцінювання загальнокультурних явищ у контексті соціально та особистісно значущих цінностей, здатність проявляти культурну толерантність та практично застосовувати загальнокультурні знання і вміння) та рівні (високий, середній та низький) сформованості загальнокультурної компетентності.

Обрано відповідний діагностичний інструментарій та обґрунтовано психолого-

педагогічний зв'язок загальнокультурної компетентності студента із розглянутими методиками її дослідження. Вивчення ціннісних орієнтацій студентів та рівня їх морального розвитку дозволило з'ясувати характер та глибину їх розуміння й ставлення до загальнолюдської ціннісної культурної спадщини. Наявність фонових знань студентів визначено одним із важливим інструментів вивчення сформованості їх загальнокультурної компетентності. Дослідження рівня навчальної успішності та навчальної самоефективності виявило, наскільки загальнокультурний рівень розвитку студента позитивно впливає на його навчальну діяльність. На основі визначення рівня творчого потенціалу студента сформульовано висновок про здатність студента до творчих форм освоєння культурних явищ. У результаті аналізу комунікативної культури студента з'ясовано про спроможність майбутніх фахівців встановлювати доцільні стосунки з носіями своєї та іншомовної культури, у подальшому стати комунікативним партнером своїх учнів.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили про недостатній рівень формування в студентів загальнокультурної компетентності.

У третьому розділі – **"Моделювання процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки"** – обґрунтовано модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови; окреслено поетапну методика її впровадження; здійснено організацію дослідно-експериментальної перевірки ефективності моделі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

На основі теоретичного дослідження обґрунтовано практичну (експериментальну) модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки, яка включає структурні компоненти та функціональні зв'язки між ними, певне суспільне замовлення, нормативні документи та концептуальну базу, відповідні програми підготовки вчителя, а також умови формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, конкретні заходи, засоби та особливості керування і моніторингу їх реалізації; результат (достатній рівень сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови). Зазначено, що процес формування системного об'єкта передбачає наявність послідовних етапів формування загальнокультурної компетентності.

Виділено етапи формування означеної компетентності, реалізація яких забезпечує функціонування моделі та успішне професійне становлення особистості майбутнього вчителя: мотиваційно-інформаційний, операційно-діяльнісний та результативно-оцінний етапи.

Метою реалізації зазначеної моделі визначено забезпечення ефективності

вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Обґрунтовано необхідність функціонування всієї сукупності компонентів, що забезпечується дотриманням відповідних основоположних принципів організації та проведення навчальної роботи зі студентами щодо формування їх загальнокультурної компетентності.

Теоретичні засади запропонованої моделі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки відображено в основних її компонентах і реалізовано за допомогою зазначених підходів, принципів, умов та через низку послідовних етапів (рис.1).

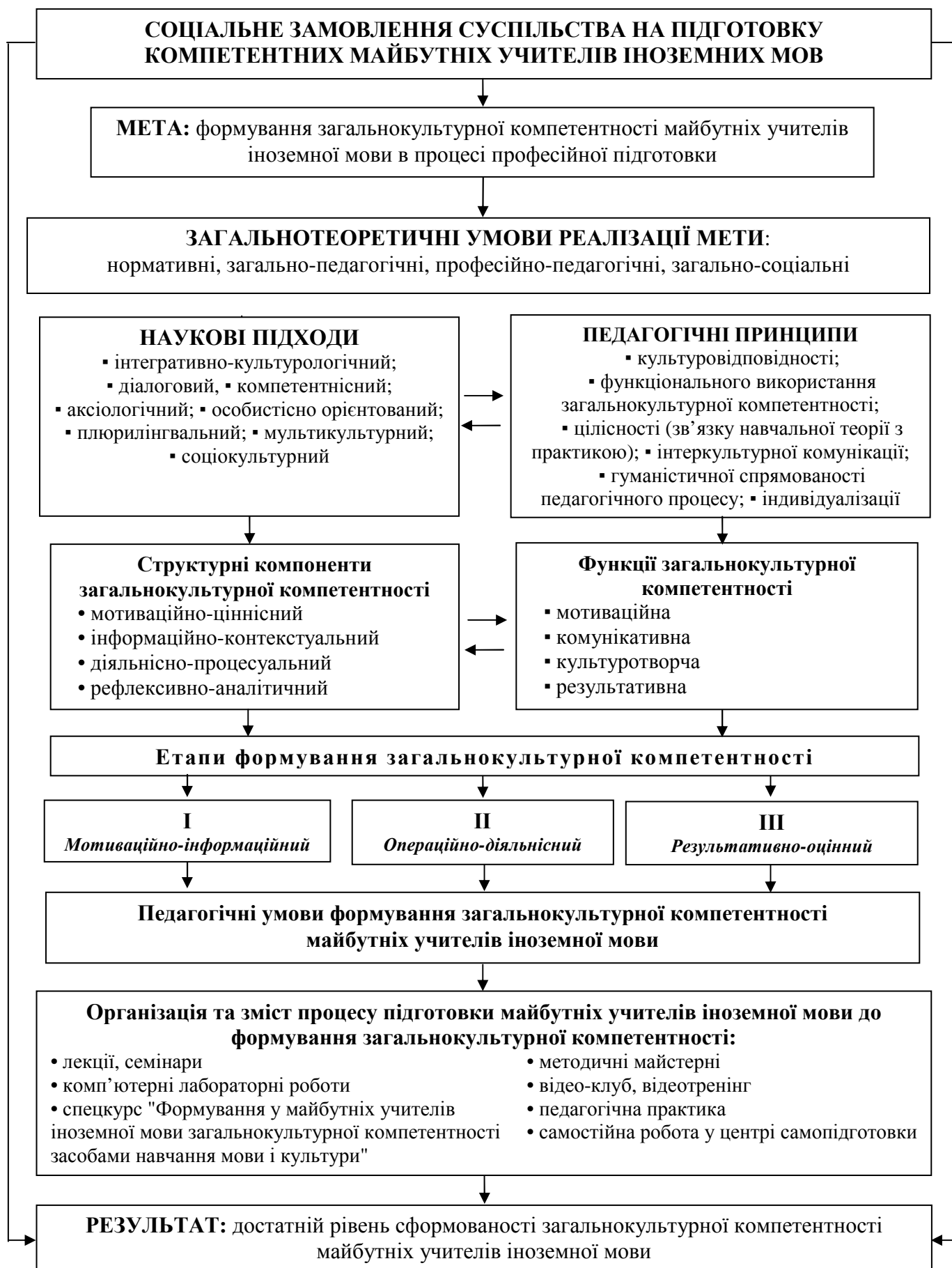

Рис 1. Модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки

Здійснення дослідно-експериментальної перевірки моделі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови передбачало проведення формувального етапу експерименту в такій послідовності: вибір контрольних та експериментальних груп; діагностика вихідного рівня загальнокультурної компетентності в учасників експерименту; проведення занять за етапами методики формування загальнокультурної компетентності в експериментальних групах; уточнення та корекція змісту формування означеної компетентності; контрольне діагностування студентів у процесі реалізації моделі, зокрема впровадження спецкурсу та анкетування; аналіз ефективності та результативності моделі формування загальнокультурної компетентності; діагностування відповідних параметрів актуалізації її компонентів.

Узагальнення результатів формувального етапу експерименту свідчить про позитивну динаміку сформованості рівнів всіх компонентів загальнокультурнокультурної компетентності. Так, показники високого рівня мотиваційно-ціннісного компоненту у студентів контрольної та експериментальної груп до і після формувального етапу експерименту збільшилися в експериментальній групі з 5 % до 30,2 % (порівняно з контрольною групою – з 5,5 % до 9,6 %), середнього рівня в експериментальній групі з 25,9 % до 61,9 % (у контрольній групі з 28,1 % до 49,3 %). Разом з тим спостерігається зниження показників низького рівня сформованості означеного компоненту (в експериментальній групі з 69,1 % до 7,9 %, в контрольній групі з 66,4 % до 40,1 %). Такі ж тенденції виявляються і в показниках сформованості інформаційно-контекстуального, діяльнісно-процесуального та рефлексивно-аналітичного компонентів, і підкріплюються статистичними критеріями, зокрема, φ^* – критерієм кутового перетворення Фішера, а також хі-квадрат критерієм.

Результати проведеного формувального етапу підтверджують ефективність упровадження моделі формування загальнокультурної компетентності учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки.

На основі проведеного дослідження розроблено методичні рекомендації щодо оптимізації професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання наукової проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі їх професійної підготовки, що дозволило дійти таких **висновків**:

1. На основі теоретичного аналізу проблемного поля дослідження з'ясовано, що нинішня соціокультурна ситуація актуалізує культурологічну (загальнокультурну) підготовку майбутнього вчителя, що зумовлено процесами гуманізації і гуманітаризації, які

відбуваються в сучасному світі й освіті. Це значною мірою вимагає вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя іноземних мов, що передбачає орієнтацію на подальшу професійну діяльність у контексті застосування інноваційних навчальних технологій, упровадження якісно нових, дієвих дидактичних моделей, спрямованих на формування загальнокультурної компетентності майбутнього фахівця. Зазначене вимагає врахування певних наукових підходів до процесу їх професійної підготовки (інтегративно-культурологічного, діалогового, компетентнісного, аксіологічного, особистісно орієнтованого, плюрилінгвального, мультикультурного, соціокультурного), що поглиблює методологічні засади проведеного дослідження.

Визначено групи загальнотеоретичних умов, що забезпечують успішне формування у майбутніх учителів іноземної мови загальнокультурної компетентності (нормативні, загально-педагогічні, професійно-педагогічні, загально-соціальні), впровадження яких ґрунтується на реалізації принципів (культуровідповідності, функціонального використання загальнокультурної компетентності, цілісності (зв'язку навчальної теорії з практикою), інтеркультурної комунікації, гуманістичної спрямованості педагогічного процесу, індивідуалізації).

На основі аналізу базових понять дослідження загальнокультурну компетентність визначено як професійно значущу інтегративну якість особистості, її здатність взаємодіяти з представниками інших культур в умовах полікультурного суспільства, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій та досвіді, що виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування та дозволяє ефективно здійснювати педагогічну діяльність.

2. З'ясовано, що іноземна мова виявляє певні ресурсні можливості та професійно-орієнтовані спрямованості, які можуть бути використані в процесі формування загальнокультурної компетентності сучасного вчителя: (комунікативно-рольова, інтерактивна, соціалізаційна; мовна; гностична, пізнавальна; особистісно-орієнтована; регулятивно-вольова; творча; діяльнісна; мотиваційна). Зазначені ресурсні можливості іноземної мови сприяють розвитку важливих якостей характеру особистості майбутнього фахівця – цілеспрямованості, самостійності, наполегливості, відповідальності та ін.; дають змогу формувати окремі аспекти професійної компетентності майбутнього вчителя – знавця мови і педагога-майстра; забезпечують здатність майбутнього спеціаліста до культурного освоєння світу через культурологічну спрямованість предмету "Іноземна мова". Все це сприяє формуванню загальнокультурної компетентності майбутніх учителів.

3. Обґрунтовано основні функції (мотиваційну, комунікативну, культуротворчу, результативну) та структурні компоненти загальнокультурної компетентності майбутніх

учителів іноземної мови (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-контекстуальний, діяльнісно-процесуальний, рефлексивно-аналітичний); диференційовано критерії та показники рівнів їх сформованості у майбутніх учителів іноземної мови.

Визначено структуру загальнокультурної компетентності майбутнього фахівця, складовими якої є її структурні компоненти та визначені функції.

Виявлені педагогічні умови забезпечують успішне формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі їх професійної підготовки, а саме: створення ефективного освітнього середовища шляхом упровадження інноваційних методів навчальної діяльності; забезпечення міжпредметних зв'язків циклів психолого-педагогічних, загальноосвітніх і професійно орієнтованих дисциплін; системне використання педагогічного моніторингу у формуванні загальнокультурної компетентності, що забезпечує взаємодію викладача й студентів.

4. Обґрунтовано модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки, компоненти якої реалізуються за допомогою зазначених принципів, умов та через низку послідовних етапів. Сформульовано висновок про ефективність упровадження зазначеної моделі.

Отримано позитивні результати формувального етапу експерименту, в якому за допомогою діагностичного інструментарію досліджено особливості актуалізації компонентів загальнокультурної компетентності студентів контрольної та експериментальної груп. У ході спеціально організованих педагогічних впливів формувального характеру на студентів експериментальної групи визначено ефективність упровадження авторської моделі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки, що підтверджено застосуванням методів математичної статистики.

5. Розроблено методичні рекомендації "Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови", впровадження яких підвищує рівень організації процесу професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови у напрямі формування їх загальнокультурної компетентності. Представлений спецкурс "Формування у майбутніх учителів загальнокультурної компетентності засобами навчання мови і культури" та розроблені рекомендації можуть бути впровадженими в навчальний процес вищих навчальних та загальноосвітніх закладів та у системі неперервної та післядипломної педагогічної освіти з метою удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителів.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми та не претендує на остаточне вирішення питання формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови. Отримані результати свідчать про необхідність

подальшого поглибленого теоретичного та практичного вивчення шляхів формування загальнокультурної компетентності у майбутніх учителів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ

ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Несвірська Т. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови : методичні рекомендації / Т. В. Несвірська. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 112 с.

Статті в провідних фахових виданнях:

2. Копетчук Т. В. Сутність загальнокультурної компетентності як складової професійної компетентності / Т. В. Копетчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : педагогічні науки : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧДПУ, 2007. – Вип. 48. – С. 137–139.

3. Копетчук Т. В. Загальна культура особистості як базовий компонент загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя / Т. В. Копетчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2009. – Вип. 11. – С. 41–47.

4. Несвірська Т. В. Місце та значення загальнокультурної компетентності в складі ключових компетентностей / Т. В. Несвірська // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 3. – С. 54–57.

5. Несвірська Т. В. Структура і зміст загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови / Т. В. Несвірська // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ–Вінниця, 2010. – Вип. 66. – Ч. 2. – С. 120–124.

6. Несвірська Т. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в практиці вищих навчальних закладів / Т. В. Несвірська // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ–Вінниця, 2011. – Вип. 67. – Ч. 1. – С. 187–190.

7. Несвірська Т. В. Шляхи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови / Т. В. Несвірська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – Вип. 57. – С. 135–138.

***Статті в науково-методичних журналах, збірниках
наукових праць, матеріалах наукових конференцій:***

8. Копетчук Т. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови за допомогою завдань пошукового типу / Т. В. Копетчук // Матеріали Международной научно-практической конференции "Наука. Образование. Технологии – 2008". – Барановичи : РИО БарГУ, 2008. – Кн. 1. – С. 211–214.

9. Копетчук Т. В. Соціокультурні завдання як засіб поповнення загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови / Т. В. Копетчук // Іноземні мови в навчальних закладах. – К. : Педагогічна преса, 2008. – № 1. – С. 56–59.

10. Несвірська Т. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови: здобутки та перспективи / Т. В. Несвірська // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю / за ред. І. А. Зязюна, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 120–122.

11. Несвірська Т. В. Система тестування та моніторингу мовленнєвої компетенції студентів та курсантів / Т. В. Несвірська // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : [монографія] / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 344–362.

АНОТАЦІЇ

Несвірська Т.В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2012.

У дисертації здійснено теоретичне й експериментальне дослідження проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки.

Визначено зміст та сутність загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, її структуру, яка включає функції та структурні компоненти. З'ясовано, що

іноземна мова виявляє певні ресурсні можливості, які можуть бути використані в процесі формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя.

Визначено педагогічні умови оптимізації цього процесу. Розроблено модель формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки. Результати експериментальної роботи підтверджують ефективність розробленої моделі.

Ключові слова: формування загальнокультурної компетентності, загальнокультурна компетентність, функції та структурні компоненти загальнокультурної компетентності, ресурсні можливості іноземної мови, культурологічна підготовка майбутніх учителів іноземної мови.

Несвирская Т.В. Формирование общекультурной компетентности будущих учителей иностранного языка в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко – Житомир, 2012.

В диссертации представлены результаты теоретического и экспериментального исследования проблемы формирования общекультурной компетентности будущих учителей иностранного языка в процессе профессиональной подготовки.

Определены сущность и содержание общекультурной компетентности будущего учителя иностранного языка, ее структура, которая включает функции и структурные компоненты. Выявлено, что иностранный язык как предмет изучения обладает характерными ресурсными возможностями, которые могут быть использованы в процессе формирования общекультурной компетентности будущего учителя, обусловленные ее коммуникативно-ролевой, интерактивной, социализационной, гностической, языковой, регулятивно-волевой, мотивационной направленностью.

Проведенное исследование процесса формирования общекультурной компетентности будущих учителей иностранного языка позволило выявить и реализовать педагогические условия оптимизации этого процесса, а именно: создание эффективной образовательной среды на основе использования инновационных методов обучения в практической деятельности; обеспечение межпредметных связей циклов фундаментальных, психолого-педагогических и профессионально ориентированных дисциплин; системное использование педагогического мониторинга в профессионально-педагогической подготовке будущих учителей в высших учебных заведениях, которая обеспечивает взаимодействие

преподавателя и студентов и позволяет получать разностороннюю информацию о ее особенностях.

Разработана модель формирования общекультурной компетентности будущих учителей иностранного языка в процессе профессиональной подготовки. Результаты экспериментальной работы подтверждают эффективность авторской модели.

Ключевые слова: формирование общекультурной компетентности, общекультурная компетентность, функции и структурные компоненты общекультурной компетентности, общекультурные умения, ресурсные возможности иностранного языка, культурологическая подготовка будущих учителей иностранного языка.

Nesvirska T.V. The Formation of the General Cultural Competence of Future Teachers of a Foreign Language in the Process of Professional Training. – Manuscript.

The dissertation on getting the scientific degree of a candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Zhytomyr State University named after Ivan Franko. – Zhytomyr, 2012.

The thesis presents a theoretical and experimental investigation of the problem of the formation of the general cultural competence of future teachers of a foreign language in the process of professional training.

The essence and content of the general cultural competence of future teachers of a foreign language is defined as well as its structure which includes functions and structural components. It is determined that a foreign language has certain resource opportunities that can be used in the process of formation of the general cultural competence of future teachers.

The model of formation of the general cultural competence of future teachers of a foreign language in the process of professional training is worked out and experimentally tested. Its effectiveness is proved by the results of the experimental work.

Keywords: formation of the general cultural competence, general cultural competence, functions and structural components of the general cultural competence, resource opportunities of a foreign language, culturological training of future teachers of a foreign language.